

Rozdział VI

Gmina Pawły

Jedną z wielkich reform, którą zaczęto wdrażać w pierwszych latach powłaszczeniowych, było utworzenie gmin (*wołosti*). Gmina Pawły (*Pawłowskaja Wołost'*) została powołana do życia w połowie lat sześćdziesiątych XIX w., kiedy to powstawały zarządy gminne we wsiach skarbowych. Najwyższą władzą w gminie było zebranie gminne (*wołostnyj schod*), zaś jego organem wykonawczym zarząd gminny (*Wołostnoje Uprawlenije*). Pracą zarządu kierował wójt (*wołostnyj starszina*). Sprawował on pieczę nad kasą gminną, zbierał podatki, wydawał zapomogi wdowom i sierotom oraz dbał o spokój i porządek na terenie gminy. Wójt stał także na czele sądu gminnego (*wołostnyj sud*), który nie miał jednakże zbyt szerokich kompetencji. Rozpatrywał wiejskie konflikty w rodzinach, sprawy o znieważenie, drobne kradzieże, lekkie pobicie. W sprawach poważniejszych decydował sąd powiatowy. Gminę z centrum w Pawłach tworzyło 17 miejscowości. Były to wszystkie wsie powiatu bielskiego położone na prawym brzegu Narwi. Pod względem wielkości gmina Pawły plasowała się na ostatnim miejscu w powiecie (największa gmina dubiażyńska liczyła 53 wsie). Siedziby gminy były przeważnie lokowane w siedzibach parafii. O wyborze nieparafialnych Pawłów zadecydowała zarówno ich wielkość, jak też centralne położenie względem pozostałych wsi, które należały

do parafii Ryboły, Puchły i od 1897 r. Trześcianka (parafię w Trześciance zlikwidowano w 1836 r., a reaktywowano w 1897 r.).

W 1874 roku parafia rybołowska liczyła 2.585 osób¹. Proboszczem w owym czasie był o. Jan Głowacki, sprawujący jednocześnie obowiązki *starosty* parafialnego *Popieczytelstwa*, czyli Opiekuńczej Rady Parafialnej. Powołanie takich instytucji w 1864 r. było w pierwszych latach powłaszczeniowych jedną z głównych reform przeprowadzonych przez Synod, które dotyczyły organizacji życia parafialnego. *Popieczytelstwa* miały zastąpić po części dawnych *ktitorów* (*kollatorów*), czyli właścicieli wsi. Stanowiły one swego rodzaju samorząd parafialny z reprezentantami wszystkich miejscowości w parafii, wybieranymi raz na trzy lata. W zamyśle ober-prokuratora Św. Synodu grafa D.A. Tołstoja, nastawionego „antyparafialnie”, rady parafialne miały osłabić pozycję duchowieństwa.

W latach siedemdziesiątych, gdy w Rybołach prowadzono wzmożone inwestycje cerkiewne, współpraca duchownego z radą parafialną układała się bardzo pomyślnie. Tak jednak nie było wszędzie. W niektórych parafiach niedoświadczeni w sprawach kanonicznych członkowie rad doprowadzali do różnorodnych zadrażnień na linii duchowny-parafianie. Ojciec Aleksy Wołkowski w swej monografii o parafii Czarna Cerkiewna ujął ten problem następująco: *Попечительство, как учреждение имеющее некоторую власть и силу, состоя из выборных прихожан-крикунов и воротил, под видом защиты интересов прихода всегда готовы противодействовать всем благим начинаниям священника, церковного старосты и братства на пользу церкви*². Takiego typu nieporozumienia nie ominęły również parafii rybołowskiej.

W 1889 r., po przejściu o. Jana Głowackiego w stan spoczynku, obowiązki przewodniczącego *Popieczytelstwa* objął mieszkaniec Pawłów Teodor Opaliński. W dziejach gminy pawłowskiej jawi się on jako postać nietuzinkowa. Syn pobożnego Michała Opalińskiego, opiekuna cerkwi w Pawłach, będąc w wojsku awansował na „feldfebla”. Po przeniesieniu do rezerwy, w latach osiemdziesiątych osiadł w rodzinnej wsi. Został wybrany wójtem gminy. W tym też okresie stał się właścicielem 123-hektarowego majątku Żywkowo koło Trześcianki. Był zatem

Teodor Opaliński najbardziej wpływowym człowiekiem w gminie Pawły. Swój status społeczny dobitnie umocnił przejmując funkcję przewodniczącego *Popieczytelstwa*.

Nadmiar obowiązków nie pozwolił jednakże Teodorowi Opalińskiemu należycie dbać o dobro parafii. Ówczesny proboszcz o. Julian Michałowski miał o nim w tym względzie zdanie niepocholebne. Uważał, że Opaliński *крайне небрежно относится к интересам церкви в Рыболах, ея клира и прихода и существующих в приходе школ*³. W związku z tym, w 1892 r. zwrócił się do władz diecezjalnych o jego odwołanie ze sprawowanej funkcji. W odpowiedzi Duchowny Konsystorz przekazał sprawę do rozstrzygnięcia dla parafian. W nowych wyborach w 1895 r. wierni znowuż opowiedzieli się za Teodorem Opalińskim, przedłużając jego kadencję na następne trzy lata.

Dopiero w 1899 r. Teodor Opaliński złożył rezygnację z tego stanowiska, w związku z przeniesieniem się na stałe miejsce zamieszkania do Żywkowa. Proboszcz odetchnął z ulgą. Nowe wybory do *Popieczytelstwa* odbyły się dopiero w 1902 r. Przewodniczącym Opiekuńczej Rady Parafialnej został Piotr Leśnik z Ryboł.

Przełom XIX i XX wieku zapisał się w parafii rybołowskiej dużym wzrostem demograficznym. Szczególnie wysoki przyrost naturalny zanotowano w latach 1880-1903. Rekordowy był w tym względzie rok 1896, kiedy w parafii urodziło się 203 dzieci (przy 107 zgonach). W 1900 r. urodziło się 220 dzieci — najwięcej w dziejach parafii. Jednak przy 161 zgonach przyrost naturalny w tym roku był niższy niż w 1896⁴. Natomiast w 1903 r. po raz pierwszy od wielu lat zanotowano ujemny przyrost naturalny. Szczegółowe dane przedstawia poniższe zestawienie.

**Kategoria ludności
i miejscowości
w parafii**

	1888	1892	1895	1898	1902	1905	1908	1911
duchownych	8	8	12	11	6	8	10	
wojskowych	413	524	567	467	434	211	288	
szlachty	—	9	11	11	12	7	3	
mieszczan	—	—	4	8	—	—	—	
Ryboły	680	736	757	808	867	928	966	1043

Pawły	624	670	677	730	782	751	815	865
Wojszki	467	508	525	598	587	680	693	772
Kaniuki	281	311	316	332	365	369	386	443
Rzepniki	11	16	14	18	27	16	20	22
Płoski	621	686	722	752	677	743	789	902
Tryczówka	23	19	27	33	28	41		
Zajęczki	122	135	146	147	131	144		
Ogółem osób	3.250	3.623	3.778	3.915	3.916	3.901	3.970	4.047

Źródło: *Klirowyje Wiedomosti* 1888-1911.

Ze wzrostem demograficznym było związane ożywienie gospodarcze. W miejscowościach powstały nowe wiatraki, dobrze prosperowały kuźnie. Strukturę tej drobnej przedsiębiorczości w 1898 r. przedstawia zestawienie:

Miejscowość	Nazwa zakładu	Właściciel
Ryboły	kuźnia wiatrak wiatrak	gromada wiejska, kowal Józef Stricharczuk z Dojlid Aron Szejn
Pawły	kuźnia wiatrak wiatrak wiatrak	żydowska Sadowski Włodzimierz Worobojew
Wojszki	kuźnia wiatrak wiatrak wiatrak wiatrak wiatrak	Mejer Kotowicz Siemien Daniluk Siemien Jasiuk Emilian Miniuk Sidor Fiedoruk Jakub Kiprianiuk
Kaniuki	wiatrak	Aleksander Tomaszuk

Źródło: APwB, Zarząd Gminny Pawły, sygn 7, k. 1-6.

Jak widać na terenie parafii najlepiej rozwinięte pod względem młynarstwa były Wojszki. Właścicielami młynów-wiatraków byli głównie miejscowi obywatele. Tylko w jednym przypadku przemiałem zbóż

9. Uczestnicy wyświęcenia popiersia cara Aleksandra II przy budynku Zarządu Gminnego Pawły. Duchowny pierwszy z lewej to o. Andrej Szpakowski z Ryboł, za nim o. I. Bogdanowicz z Trześcianki, proboszcz z Puchłów o. Ioil Sosnowski, o. Bazyli Kostycewicz

zajmował się Żyd. Żydzi byli natomiast kowalami w dwóch z trzech kuźni. Trzeba jednak zaznaczyć, że wiatraki w odróżnieniu od kuźni były mało dochodowe. Dawały one średnio 5 rubli czystego zysku rocznie. Kuźnie w Pawłach i Rybołach przynosiły natomiast do 100 rubli czystego zysku.

Największym ośrodkiem gospodarczym na terenie gminy był niewątpliwie folwark rybołowski, w końcu XIX wieku pozostający własnością państwową. Dobrze prosperowała folwarczna gorzelnia oraz cukrownia. Wśród ówczesnych jego dzierżawców znamy nazwiska: Bukowieckiego, Włodzimierza Sadowskiego, Włodzimierza Klensera, Chmielowskiego i Włodzimierza Mączko.

W 1907 r. wójtem gminy Pawły został Józef Opaliński. Trzy lata później obrano go na drugą kadencję i mimo złożenia w 1913 r. rezygnacji wójtem pozostał do czasu ewakuacji w 1915 r. Na lata jego urzędowania przypadł jubileusz 300-lecia carskiej dynastii Romanowów. Gmina pawłowska również włączyła się do jubileuszowych uroczystości. Wyświęcono ustawiony obok budynku Zarządu Gminnego pom-

nik cara-oswobodiciela Aleksandra II. W siedzibie Zarządu umieszczono wówczas zamówioną u kupca Michajłowa ikonę św. Mikołaja, patrona panującego cara Mikołaja II⁵.

W jubileuszowym roku gmina Pawły liczyła 1.140 domów, które w Zebraniu Gminnym reprezentowało 114 delegatów. Zarząd Gminny posiadał 41 osób funkcyjnych, wśród których oprócz wójta byli: pisarz (w 1913 r. Konstanty Kalinowski), stróż, nadzorca stajni oraz wiejscy *starostowie* (sołtysi). Ich grunta, podobnie jak cerkiewne, były zwolnione od opodatkowania na rzecz Zarządu Gminnego. W 1913 r. suma opodatkowania z ponad 11,5 tys. ha gruntów chłopskich wyniosła 1.347 rubli. Dodatkowo na utrzymanie stajni gminnej włościanie płacili 720 rubli rocznie⁶. Było to dla budżetów włościańskich najwidoczniej spore obciążenie finansowe. Kiedy w kwietniu 1913 r. uczestniczący w Zebraniu Gminnym Naczelnik Ziemi zaproponował, aby Zarząd wyasygnował 100 rubli na utrzymanie lekarza przy szpitalu w Narwi, delegaci stanowczo odrzucili tę propozycję⁷.

Latem 1914 r., w związku z wybuchem wojny, Zarząd musiał zaktywizować swoją pracę. Ale o tym w rozdziale „Bieżeństwo”.

¹ G. Semenczuk, *Prawosławna Cerkiew na Białostocczyźnie u fondach Nacyjanal'naha histarycznaha archiwa Bielarusi u Hrodnie*, [w:] „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 1997, nr 8, s. 79.

² o. A. Wołkowski, *Historyczny oraz statystyczny opis cerkwi i parafii w Czarnej Cerkiewnej*, Czarna Cerkiewna — Bielsk Podlaski 1994, s. 76-77.

³ *Opisanije...*, t. II, s. 259.

⁴ o. G. Sosna, *Bibliografia parafii prawosławnych na Białostocczyźnie, Część demograficzna*, Ryboły 1992, s. 96.

⁵ APwB, Zarząd Gminny Pawły, *Kniga dla zapisi prigoworow Pawłowskiego Wołostnogo Schoda 1913-1914*, sygn. 2, k. 4.

⁶ Tamże, sygn. 1, k. 24-25.

⁷ Tamże, sygn. 2, k. 4.